

Druga gimnazija Varaždin

Centar izvrsnosti za nacionalnu povijest

Varaždin

Hallerova aleja 6 a

Varaždinska županija

RIMSKE IGRE

Samuel Risek, 6. r.

Melani Mudri, 7. r.

Mentorica: Suzana Jagić

Varaždin, ožujak 2023.

Sadržaj

- 1. UVOD**
- 2. OBRAZLOŽENJE TEME**
- 3. MATERIJAL I METODE**
- 4. REZULTATI**
- 5. ZAKLJUČAK**
- 6. POPIS IZVORA I LITERATURE**

1. Uvod

Rim je grad koji ima bogatu i dugu povijest. Osnovan je 21. travnja 753. g. pr. Kr. Arheolozi su dokazali da je Rim nastao ujedinjenjem naselja na sedam brežuljaka oko rijeke Tiber. Uvijek nas je zanimala rimska povijest, a u ovom ćemo radu malo detaljnije razmotriti temu rimskih igara ili zabave, to jest istražiti načine na koje su se Rimljani zabavljali.

Cilj će nam biti u različitim izvorima i dostupnoj literaturi pronaći što više podataka o gladijatorima i gladijatorskim igrama, o igračkama i igrama djece u rimsko doba te predstavama i općenito o načinima zabave starih Rimljana. Neke od njih pokušat ćemo povezati s današnjim igrama. Pretpostavili smo da su Rimljani svoje slobodno vrijeme provodili zabavljajući se na različite načine, a slično se ponašaju i ljudi danas. Djeca su oduvijek imala potrebu igre pri čemu su koristila različite igračke. Glavne igračke za djecu Rimljana nastojat ćemo opisati uz sliku ili samo kao tekst.

Rad će također sadržavati opis života gladijatora i ostalih sudionika gladijatorskih borbi. Ukratko ćemo objasniti i zašto su gladijatori dizali ustanke od kojih je najpoznatiji Spartakov ustanak.

2. Obrazloženje teme

Učili smo o Rimljanima u petom razredu, ali zbog nedostatka vremena i planiranog gradiva nismo detaljno obrađivali sadržaje koji su nam bili zanimljivi. Zbog tog razloga također nismo uspjeli razjasniti pojedine teme ili pročitati neke rimske mitove. Zanimao nas je svakodnevni život Rimljana, posebno kako su se Rimljani zabavljali što ćemo istražiti i pokušati detaljnije napisati u ovom radu. Istražit ćemo igre rimske djece i posebno temu o gladijatorskim igrama.

3. Materijal i metode

Informacije koje će ovaj rad sadržavati možete pronaći pretraživanjem interneta, u enciklopedijama, povijesnim knjigama i časopisima. Način na koji će ovaj rad biti pisan je da ćemo najprije s nekoliko rečenica obrazložiti temu ispod koje će se nalaziti svi izvori zapisani kao fusnote. Sadržaj će kretati od općih podataka o rimskoj državi pa do rimske svakodnevice s opisom gladijatorskih igara, zabave, a zatim će uslijediti opis dječjih igara tijekom rimskog razdoblja. Točnost pojedinog izvora provjeravat ćemo uspoređivanjem više različitih izvora.

Materijal koji je predmet našeg proučavanja su rimske igre. Planiramo također pripremiti i pokazati ostalim polaznicima Centra izvrsnosti nekoliko igara starih Rimljana.

4. Rezultati

4. 1. Geografski položaj

Rimska država nastala je na Apeninskom poluotoku i proširila se kroz današnju zapadnu i južnu Europu te na sjevernu Afriku. Bila je najveća država u cijeloj Europi, dok je danas unutar grada Rima, jedna od najmanjih država na svijetu. Rimski povjesničar Tit Livije naveo je u svojem djelu *Od osnutka grada* da rimski osnivači nisu slučajno osnovali Rim u središtu današnje Italije jer je to mjesto u središnjem dijelu Apeninskog poluotoka pogodovalo za procvat grada. I naravno, na njemu nisu živjeli samo Rimljani nego i drugi narodi.¹

4. 2. Rimska osvajanja i širenje teritorija

Godine 272. pr. Kr. rimska je država gotovo zavládala cijelim Apeninskim poluotokom. Pobijedili su i grčke kolonije na jugu. Rimljani su uništili Kartagu s kojom su i prije vodili najteže ratove oko Sicilije koji su trajali i po nekoliko stoljeća, a osvojili su i Makedoniju i Grčku.² Rimljani su dodjeljivali rimsko građansko pravo pa se tako broj Rimljana sve više povećavao te su postajali sve moćniji.

4. 3. Način života Rimljana

U Rimu su se razlikovali bogati i siromašni građani kao i danas. Bogati su živjeli u kućama koje su se nazivale *domusi*, a siromašni u *insulama*.³ Također, vidljiva je razlika u prehrani pa su bogatiji jeli različito meso, dok su siromašni ponajviše jeli svinjetinu, povrće ili žitarice. Postoji jedna navika koju su bogati Rimljani radili, a to je da su bili neumjereni u jelu. U kućama Rimljani nisu imali kupaonice kao što ih mi imamo danas. Nuždu su obavljali u posude, a prali su se u gradskim kupalištima koje se nazivaju *terme*. Bile su dostupne svima,

¹ *Rimljani - gospodari staroga svijeta*, [Povijest 5 - 3.7. Kako su stvorili gradove i države?](#), *Rimljani - gospodari staroga svijeta*, (pristupljeno 2. siječnja 2023.)

² Isto.

³ *Svakodnevnica Rimljana*, [Povijest 5 - 1.8. Kako su živjeli?](#), *Svakodnevnica Rimljana*, (pristupljeno 3. siječnja 2023.)

ali su bogati Rimljani više boravili tamo jer su oni siromašni morali raditi. *Terme* možemo ubrojiti u neku vrstu zabave Rimljana jer su tamo mogli čitati knjige, razgovarati međusobno ili pak samo boraviti u vodi. Takvu vrstu zabave možemo usporediti s odlaskom na plažu jer tamo isto tako možemo biti u vodi, izvan nje ili međusobno komunicirati.⁴

Slika 1. Rimska kupališta⁵

4. 4. Rimske igre

4. 4. 1. Gladijatorske igre. Što znači biti gladijator?

Gladijator je bio isprva mačevalac u bojnim natjecanjima, a poslije profesionalni borac na javnim priredbama u Rimu. Gladijatori su bili ratni zarobljenici, osuđeni zločinci, kršćani (u doba njihova proгона), robovi i profesionalni borci. Podrijetlo gladijatorskih borbi bilo je etrursko, a narod Etruščana priređivao ih je u početku na pogrebnim svečanostima. U Rimu su se prvi put izvodile 264. pr. Kr. U to se doba gladijator zvao *bustuarius* (*bustum* znači grob). Od kraja 1. st. pr. Kr. takve su borbe sve više organizirali privatnici i niži rimski magistrati (Cezar je kao edil priredio borbe s 320 parova boraca). Gladijatore su vježbali u posebnim

⁴ Rimske terme, [Rimske terme - Stari Rimljani](#), (pristupljeno 3. siječnja 2023.)

⁵ Rimsko kupalište u gradu Bath u Engleskoj, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman_bath_at_bath_england.jpg#/media/Datoteka:Roman_bath_at_bath_england.jpg (pristupljeno 23. 2. 2023.)

školama (*ludus gladiatorius*). U rimskoj državi bilo je više takvih škola (poznata škola bila je u Pompejima). Po naoružanju i načinu borbe razlikovalo se nekoliko vrsta gladijatora, tako su postojali: *murmillones* (borci naoružani galskim oružjem), *essedarii* (borci na kolima), *retiarii* (borci s mrežom i trozubom), *bestiarii* (zločinci, osuđeni na borbu sa zvijerima) i drugi. Gladijatori su sudjelovali i u *naumahijama* (bitkama na vodi, u areni ili na jezeru). Isprva su se borbe vodile na trgovima, a onda u amfiteatrima.

Tijekom vremena proširio se običaj održavanja takvih borbi po cijelome Rimskom Carstvu. Uvod u borbe bio je mimohod gladijatora (*pompa*). U doba carstva borci bi cara pozdravljali: *Ave, Caesar, morituri te salutant: Zdravo, Cezare, pozdravljaju te oni koji će umrijeti*. Zatim je uslijedila fingirana borba dok trublja ne bi navijestila početak prave borbe. Pobjeđeni borac mogao je biti pošteđen ako su gledatelji mahanjem rupčića ili stisnutom pesnicom (*pollice presso*) na to pristali. Ukoliko gledatelji nisu željeli da bude pošteđen, okrenuli bi palac na dolje (*pollice verso*). Popularni su pobjednici stjecali slobodu. Poneki rimski političari u doba Republike (Klodije, Milon, Katilina, Cezar) sastavili su od gladijatora svoju tjelesnu gardu. U nekoliko navrata gladijatori su dizali ustanke. Čuveni je bio Spartakov ustanak.⁶

Slika 2. Reljef gladijatora⁷

⁶ Gladijator [gladijator | Hrvatska enciklopedija](#) (pristupljeno 27. 1. 2023.)

⁷ Reljef gladijatora iz amfiteatra u Meridi, Španjolska, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fronton_marmol_anfiteatro_romano_de_Merida.JPG#/media/File:Fronton_marmol_anfiteatro_romano_de_Merida.JPG (pristupljeno 23. 2. 2023.)

4. 4. 2. Spartakov ustanak

Najpoznatiji i najveći ustanak robova može se smatrati Spartakov ustanak. Pokrenuo ga gladijator Spartak 73. pr. Kr. Ustanak je krenuo iz gladijatorske škole u Kapui. O Spartakovom ustanku piše grčki povjesničar Plutarh: “... *pograde noževe i ražnjeve iz neke kuhinje pa provališe, a kad su usput naišli na kola koja su prevozila gladijatorsko oružje u drugi grad, razgrabe ga i naoružaju se te potom zaposjednu jedno čvrsto mjesto i sebi izabraše trojicu vođa od kojih je prvi bio Spartak, (...) ne samo velike srčanosti i snage, nego je i umnošću i blagošću bio visoko iznad svoje sudbine.*” Rimljani su mislili da su jači od gladijatorske vojske i podcijenili su pobunjene robove, ali su bili u krivu te su u početku gubili bitku za bitkom. Spartak je sa svojom vojskom pokušao prijeći do Sicilije, ali nije uspio. Nakon toga Spartakova vojska je zastala. Protiv Spartaka ratovao je rimski vojskovođa Kras. Do odlučujućega sukoba između Spartaka i Rimljana došlo je u Lukaniji 71. pr. Kr. gdje je Spartak poginuo, a njegova se vojska raspršila.⁸

Karta 1. Bitke Trećeg robovskog rata 72. pr. Kr. prema Apijanu⁹

⁸Spartakov ustanak <https://api.izzi.digital/preview/page/1096> (pristupljeno 23. 2. 2023.)

⁹ Bitke Trećeg robovskog rata 72. pr. Kr. prema Apijanu, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:AppienSpartacus.png#/media/Datoteka:AppienSpartacus.png> (pristupljeno 23. 2. 2023.)

4. 4. 3. Zanimljivosti o gladijatorima

Rimski gladijatori postali su vrlo popularni likovi u suvremeno vrijeme iako su moderni filmovi poprilično iskrivili pravu sliku o njima. Stvarnost je bila drugačija i gladijatorske su igre bile pažljivo isplanirani događaji u koje je uloženo mnogo novca i truda. Nema nikakve sumnje da su gladijatori stavljali svoj život na kocku ulaskom u amfiteatar, no upravo je taj trenutak opasnosti i bio najvažniji dio igre. Prema riječima profesora Fritza Krinzingera iz austrijskog Arheološkog instituta, gladijatori su bili poput današnjih vozača Formule 1, *Shumacheri antičkog svijeta*. Svaki put kada bi nastupali, izlagali su se ozbiljnoj opasnosti, ali su, poput današnjih (ekstremnih) sportaša, bili spremni riskirati život za svoj sport.

Moderna znanost i arheologija danas nam daje detaljni uvid u život jednog gladijatora pa tako danas primjerice znamo da su gladijatori imali poprilično dobru medicinsku njegu. Njihove rane su se liječile, a tijekom oporavka bili su čak podvrgnuti i fizikalnim terapijama. Povijesni dokumenti potvrđuju da su neki gladijatori imali i vlastite privatne liječnike i masere, a njihova se prehrana stalno pratila. Borbe gladijatora bile su poput današnjih sportova te je oko toga postojao i određeni financijski interes. *Lanistae*, poduzetnici koji su kupovali, prodavali i novačili nove gladijatore bili su najvažniji faktor ovog, nazovimo ga tako, sporta. Oni su gladijatore iznajmljivali za borbe, ali prije toga su ih vodili u gladijatorske škole, obučavali, dobro hranili i brinuli za njihovo zdravlje. *Lanistae* su u svoje gladijatore ulagali jako puno sredstava jer su im oni donosili zaradu. *Lanistae* su bili toliko moćni da su uglavnom oni bili ti koji su odlučivali o životu gladijatora, a ne publika ili organizator (političar ili patricij). S obzirom da su ulagali novac u svoje borce, njima nije bilo u interesu da gladijatori umru ili da budu previše ranjene u amfiteatru. *Lanistae* je imao puno pravo zatražiti od suca (svaka borba je imala suca) da poštedi borca ili da proglasi borbu neriješenom, kako bi se spriječilo nanošenje daljnjih ozljeda. Ukoliko bi gladijatorska borba previše trajala, sami umorni borci imali su pravo predati se, a ovo bi učinili tako što bi bacili mač i štit na pod i zatim podigli ruku s ispruženim kažiprstom. Ako je borba bila dobra i poštena, gomila bi uzviknula *misso* (milost), ali ako publika nije bila zadovoljna, urlala bi *lugula!* (ubij ga!). U takvim trenucima organizator borbe imao je posljednju riječ – mogao je zadovoljiti želju gledatelja ili platiti *lanistai* veliku odštetu za smrt njegova borca. Kao i danas, novac je uglavnom odlučivao ishode.

Slika 3. Mozaik s gladijatorima¹⁰

Nitko u Rimu nije želio vidjeti kako slavni gladijator gubi život u areni pa tako ni Julije Cezar koji je čak i izdao naređenje da se tijekom gladijatorske predstave koju je organizirao za svoju kćer Juliju: “Gladijatori koji ne izazovu oduševljenje publike trebaju na silu sačuvati i spasiti”. Povjesničar Svetonije zapisao je da čak ni krvoločni Neron nije želio gledati kako gladijatori umiru pa je i on naredio da ni jedan gladijator ne bude ubijen tijekom predstave u *Campusu Martiusu*. Sve nam to govori o statusu gladijatora u Rimskom Carstvu, a to da su bili slavni i bogati sportaši tadašnjeg vremena potvrđuju i činjenice da su pobjednici bili i jako dobro nagrađivani nakon borbi. Poslije borbe pobjednik se smio popeti do lože u kojoj su sjedili dostojanstvenici te bi od njih dobio i nagradu – palminu granu i vrećicu s novcem koju je smio zadržati, uprkos tome što je bio rob. Za izvanredne nastupe gladijatori su mogli dobiti i lovorov vijenac koji je ekvivalent današnjoj zlatnoj medalji. Neki slobodni ljudi postajali su gladijatori upravo radi ovih nagrada.

S obzirom da je većina gladijatora dolazila iz nižih staleža, bili su robovi, kriminalci ili zarobljeni vojnici, ove nagrade su im pružale priliku da steknu veliko bogatstvo i najvažnije, slobodu. Svaki slobodni gladijator dobio bi pločicu na kojoj je bilo urezano njegovo ime, a njegov sponzor bi dobio značajnu naknadu za izgubljenog borca.

Gladijatorske igre bile su cjelodnevni događaj. Dan bi uvijek počinjao predstavama sa životinjama koje su najviše podsjećale na inscenirani lov. Poslije toga, tijekom pauze za ručak, obavilo bi se javno smaknuće kriminalaca osuđenih na smrt koji su mogli biti ubijeni na razne

¹⁰ Mozaik s gladijatorima, 2. st., https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gladiators_from_the_Zliten_mosaic_3.JPG#/media/File:Gladiators_from_the_Zliten_mosaic_3.JPG (pristupljeno 23. 2. 2023.)

načine: od razapinjanja na križ do bacanja lavovima. Nakon brutalnog smaknuća u kojem je publika uživala, došao bi predah uz neku predstavu ili čak i plesnu točku. Na kraju ovog uvodnog zagrijavanja, svi gladijatori bi se povukli iz arene, a to je označavalo i početak pravih borbi. Igre su uglavnom obuhvaćale niz dvoboja koji su se odvijali prema dogovorenim pravilima uz službenu potvrdu suca koji je imao pravo zaustaviti borbu u bilo kojem trenutku te vratiti gladijatore na početne položaje. Suci su imali pravo i prekinuti borbe te proglasiti neriješeni rezultat. Tijekom gladijatorskih igara obično se dešavalo 12 - 15 ovakvih borbi, a relativno malo ih je završilo smrću gladijatora.¹¹

4. 4. 4. Rimske igre za djecu

ORCA

Orca je igra koju su skoro svi Rimljani igrali u svakodnevnom životu. U ovoj igri Rimljani su naizmjenice trebali ubaciti orahe u amforu. Svaki igrač dobio je pet oraha. Igrač koji je prvi ubacio sve orahe u amforu bio je pobjednik. Naziv *orca* na latinskom jeziku znači kit i u ovoj igri usta kita predstavljena su otvorom glinenog čupa ili amfore.¹² Ta igra nije uopće komplicirana i možemo zaključiti da nije nastala na nikakav poseban način nego su je Rimljani vjerojatno osmislili iz dosade. Danas ljudi igraju slične igre pa nas npr. košarka podsjeća na *orcu*.

POVLAČENJE UŽETA

Povlačenje užeta također je bila igra koju su igrala djeca, ali i odrasli Rimljani. Ta igra ne potječe iz Rimskog Carstva, ali su je Rimljani voljeli igrati.

KONJSKE UTRKE

Po uzoru na prave konjske utrke postojale su igre u kojima su sudjelovala djeca. Konjske utrke odvijale su se na većim poljima ili na selu. Ljudi, posebno oni bogatiji, su kao i danas voljeli predviđati tko će pobijediti, a tko izgubiti u toj igri.

Utrkivati su se mogli i s malim kolima koje su vukle guske ili koze.

¹¹ 5 zanimljivih činjenica o gladijatorima [5 Zanimljivih činjenica o gladijatorima \(pixelizam.com\)](https://pixelizam.com/5-zanimljivih-cinjenica-o-gladijatorima/) (pristupljeno 27. 1. 2023.)

¹² Neka igre počnu <http://bathsbloggers.blogspot.com/2013/07/let-games-begin.html> (pristupljeno 17. 3. 2023.)

Slika 4. Rimska djeca u igri¹³

IGRE S LOPTOM

Slika 5. Djeca se igraju s loptom¹⁴

¹³ Djeca su se u prošlosti igrala špekulama prije više tisuća godina
<https://www.ancientpages.com/2019/05/22/ancient-children-played-marbles-thousands-of-years-ago/>
 (pristupljeno 17. 3. 2023.)

¹⁴ Rimska djeca igraju se loptom,
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Children_games_Louvre_Ma99_n2.jpg#/media/File:Children_games_Louvre_Ma99_n2.jpg
 (pristupljeno 23. 2. 2023.)

Slika 6. Igra s loptom¹⁵

IGRAČKE

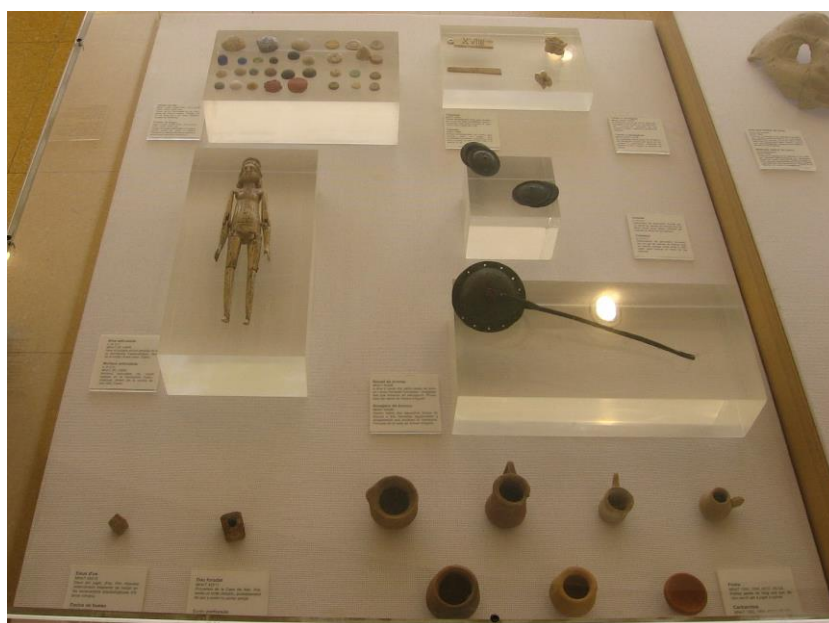
Slika 6. Igračka konj¹⁶

¹⁵ Neka igre počnu <http://bathsbloggers.blogspot.com/2013/07/let-games-begin.html> (pristupljeno 17. 3. 2023.)

¹⁶ Starorimska igračka konj, By Isidora Lazović - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=80468693> (pristupljeno 23. 2. 2023.)

Slika 7. Rimska kockica¹⁷

Slika 8. Rimske igračke¹⁸

¹⁷ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman_dice_IMG_4367.JPG (pristupljeno 23. 2. 2023.)

¹⁸ *Rimske igračke* (lutka, zvečke, kockice, posudice), <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman-toys.jpg> (pristupljeno 23. 2. 2023.)

5. Zaključak

Igre Rimljana ne razlikuju se toliko od današnjih dječjih igara ili zabava. Igre su bile jednostavne i lagano pamtljive. Neke od najznačajnijih i najpopularnijih igara bile su gladijatorske igre. Za gladijatorke igre znao je svaki Rimljanin te ih je i gledao. Mogao se i kladiti kao i na konjske utrke. Popularne igre bile su još lovljenje pataka ili općenito lovice, igre loptom npr. kao današnja košarka s tom razlikom da se glavom trebala ubaciti lopta u koš i brojne druge. Zabave Rimljana bile su poprilično raznolike.

Postojala su i kazališta na otvorenom. Cirkusi su također bili mjesta okupljanja Rimljana. Cirkusi Rimljana danas su možda jedino mjesto koje ne možemo toliko povezati s današnjim cirkusom. Igre koje su i djeca i odrasli igrali su konjske utrke, igre loptom ili povlačenje užeta. Te igre i danas često igraju djeca i to nam samo govori koliko su igre Rimljana utjecale na suvremeni svijet. Potrebno je napomenuti da je postojala razlika između igračka za djevojčice i za dječake.¹⁹

O igračkama Rimljana možemo još puno pisati jer ih je bilo veoma mnogo, no zbog ograničenog vremena istražili smo samo neke od njih. Tema nam je zanimljiva i istraživanje rimskih igračaka mogli bi nastaviti i sljedeće školske godine.

¹⁹ *Zabava Rimljana, Carevi i gladijatori*, Školska knjiga 2005.

Slika 9. Rimljanka u igri²⁰

²⁰ *Rimljanka u igri* By No machine-readable author provided. MatthiasKabel assumed (based on copyright claims). - No machine-readable source provided. Own work assumed (based on copyright claims)., CC BY 2.5, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=540976> (pristupljeno 17. 3. 2023).

6. Popis izvora i literature

Krleža, Miroslav, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod, 2021.

Zabava Rimljana, Carevi i gladijatori, Školska knjiga, 2005.

Rimljani - gospodari staroga svijeta, [Povijest 5 - 3.7. Kako su stvorili gradove i države?](#), [Rimljani - gospodari staroga svijeta](#), (pristupljeno 2. 1. 2023.)

Svakodnevnica Rimljana, [Povijest 5 - 1.8. Kako su živjeli?](#), [Svakodnevnica Rimljana](#), (pristupljeno 3. 1. 2023.)

Rimske terme, [Rimske terme - Stari Rimljani](#), (pristupljeno 3. 1. 2023.)

Rimsko kupalište u gradu Bath u Engleskoj,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman_bath_at_bath_england.jpg#/media/Datoteka:Roman_bath_at_bath_england.jpg (pristupljeno 23. 2. 2023.)

Gladijator [gladijator | Hrvatska enciklopedija](#) (pristupljeno 27. 1. 2023.)

Reljef gladijatora iz amfiteatra u Meridi, Španjolska,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fronton_marmol_anfiteatro_romano_de_Merida.JPG#/media/File:Fronton_marmol_anfiteatro_romano_de_Merida.JPG (pristupljeno 23. 2. 2023.)

Spartakov ustanak <https://api.izzi.digital/preview/page/1096> (pristupljeno 23. 2. 2023.)

Bitke Trećeg robovskog rata 72. pr. Kr. prema Apijan,

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:AppienSpartacus.png#/media/Datoteka:AppienSpartacus.png> (pristupljeno 23. 2. 2023.)

Mozaik s gladijatorima, 2. st.,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gladiators_from_the_Zliten_mosaic_3.JPG#/media/File:Gladiators_from_the_Zliten_mosaic_3.JPG (pristupljeno 23. 2. 2023.)

5 zanimljivih činjenica o gladijatorima [5 Zanimljivih činjenica o gladijatorima \(pixelizam.com\)](#)

(pristupljeno 27. 1. 2023.)

Neka igre počnu <http://bathsbloggers.blogspot.com/2013/07/let-games-begin.html>

(pristupljeno 17. 3. 2023.)

Djeca su se u prošlosti igrala špekulama prije više tisuća godina

<https://www.ancientpages.com/2019/05/22/ancient-children-played-marbles-thousands-of-years-ago/> (pristupljeno 17. 3. 2023.)

Rimska djeca igraju se loptom,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Children_games_Louvre_Ma99_n2.jpg#/media/File:Children_games_Louvre_Ma99_n2.jpg (pristupljeno 23. 2. 2023.)

Neka igre počnu <http://bathsbloggers.blogspot.com/2013/07/let-games-begin.html>
(pristupljeno 17. 3. 2023.)

Starorimska igračka konj, By Isidora Lazović - Own work, CC BY-SA 4.0,

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=80468693> (pristupljeno 23. 2. 2023.)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman_dice_IMG_4367.JPG (pristupljeno 23. 2. 2023.)

Rimske igračke (lutka, zvečke, kockice, posudice),

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman-toys.jpg> (pristupljeno 23. 2. 2023.)